

Örsi Julianna

REFORMÁTUS LELKÉSZEK A POLITIKA SZORÍTÁSÁBAN

Írásom kiindulópontja az általam szerkesztett, 2016-ban megjelentetett *Palástban* című könyv néhány írásának főszereplője. A kutatást azóta is folytattam. Rájuk vonatkozóan számos új anyagot találtam a Tiszántúli Református Egyházkerület, a Magyar Református Egyház Zsinati és Ráday Levéltárában, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárban. A családi és közösségi emlékezések is tovább színesítették az anyagot. Azt is tapasztalhattam, hogy mások is foglalkoztak a korszakkal Jász-Nagykun-Szolnok megyében, és gazdagították a helytörténeti irodalmat. A kutatást én magam is kibővítettem a Nagykunsági református egyházmege kisebb településeire is. Ezúttal főleg olyan református lelkészekről írok, akik 1956-ban szerepet vállaltak.

Induljunk ki abból a helyzetből, amelybe a második világháború befejeztével az egyházak, illetve annak lelkészei kerültek. Az egyházmegeében a front 1944 október–novemberében állt, amely miatt mind emberi, mind vagyoni károk keletkeztek. A templomok célpontok, az egyházi épületek elfoglalható szálláshelyek lettek. A fa berendezési tárgyak, az iratok gyakran tüzelőanyagként szolgáltak. A nemezebb anyagból készült tárgyak rablás martalékává váltak. A háborús károk jelentését Révész Imre püspök még 1944. december 5-én kérte¹, amelyre 358 gyülekezet válaszolt. A korabeli kimutatás 2016-ban Szabadi István szerkesztésében meg is jelent.²

A lokális közösségek gyakran vezető nélkül maradtak, mivel a régi községi, városi vezetők (polgármester, jegyző, képviselők) és alkalmazottak, a helyi értelmiség (tanítók, orvosok) egy része elmenekült. Ugyanezt az utat választották a nagybirtokosok is. Mindenki mentette a családját is. Elsősorban máshol élő vidéki rokonoknál húzódtak meg átmenetileg. Főleg a politikailag kompromittáltak választották a külföldre való távozást. A lakosság egy része a tanyájukra, a szőlőjükbe húzódott. Különösen a nagylányokat, fiatalasszonyokat féltették. A gyülekezetek irányítása is meggyengült. A Hevesnagykunsági református egyházmegeéből egyes lelkészek ugyancsak biztonságosabb helyen kerestek hosszabb-rövidebb időre menedéket. A presbiterek, egyéb egyházi tisztségviselők közül is voltak, akik elmentek. A helyben maradottakra nem kis feladat hárult. Az egyházmegeében

1 A Tiszántúli Református Egyházkerület püspökétől az 4300/1944. számú körlevél. In: Szabadi (szerk.) 2016. 12–14.

2 Szabadi (szerk.) 2016.

több lelkész nem hagyta el a gyülekezetét. Hamarosan az új államvezetés a politikai rendszerváltás megvalósításában a fő ellenségek közé sorolta az egyházakat. A marxista és a keresztyén ideológia valóban más alapokon állt.

A *háborús károk helyreállítása* nem kis feladatot rótt a helyi lelkészekre és a gyülekezetekre. Az általam vizsgált területen elsősorban a templomépületeket ért sérülés nyomait kellett kijavítani. Például a templomrenoválást Kunmadarason Szilágyi Árpád, Kunhegyesen Fabó Zsigmond szorgalmazta az 1950–1960-as években. A karcagi és a mezőtúri református templomot 1961-ben újították fel. A parókiák renoválására csak később kerülhetett sor.

Az egyházakat igen érzékenyen érintette az *államosítás*, az anyagi javak elvétele. Ez kezdődött az egyházi birtokok elvételével, majd folytatódott az egyházi iskolák államosításával.³ „A református egyház 139 egyházközségétől 25.617 kataszteri hold, 36 intézményétől és alapítványától 28.439 kataszteri hold földet vettek el, összesen 54.056 kataszteri holdat. Ezzel szemben 71 egyházközség és 1 alapítvány 1.184 kataszteri hold földbirtokhoz jutott. Tehát az egyház elvett és kapott földbirtokok utáni tényleges vesztesége 52.972 kataszteri hold föld volt” – örökölte meg az Egyetemes konvent jegyzőkönyve 1947-ben.⁴ A Nagykunság településein ez az intézkedés 676 katasztrális holdat jelentett.⁵ Ezzel az egyház elvesztette azt az anyagi alapot, amely a működésének biztonságát adta. Ugyanakkor az iskolák államosításával az épületeinek nagy része is állami tulajdonba került. Ez pedig kihatással volt az egyházi közösség jövőjére is. Az egyházi oktatás-nevelés visszaszorult a hittanoktatásra.

Államosított egyházi földek a Nagykunságon és környékén	
település	terület nagysága
Karcag	98 kh.
Kisújszállás	139 kh.
Kuncsorba	56 kh.
Kunhegyes	91 kh.
Kunmadaras	106 kh.
Kunszentmárton	18 kh.
Túrkeve	167 kh.
Nagykunság összesen	676 kh.
Kenderes	88 kh.
Tiszafüred	93 kh.

3 A Nagykunságra vonatkozó legújabb feldolgozást lásd: P. Szászfalvi 2018.

4 Horváth 2014. 33.

5 Lásd Ötvös 1992 (eredeti kimutatás: Kormos 1994) adatai nyomán. Jelen táblázat összeállítója: Örsi Julianna.

Nagyrev	73 kh.
Tiszaigar	60 kh.
Tizsakürt	61 kh.
Törökszentmiklós	123 kh.

A hitoktatás visszaszorítása

A Szolnok megyei tanács havonta kért jelentést, hogy melyik iskolában hány gyerek jár *hitoktatásra*. Egy 1952-ben készített jelentésből az alábbi kép rajzolódik ki: „Június hónapban tartott hittanbeíratás általános iskolai tanulóinknak 13,4%-a iratkozott be hitoktatásra. Ez szám szerint 8215 tanulónak felel meg. Ezen a téren az elmúlt esztendőben az volt a helyzet, hogy az ált. iskolai tanulók 38%-a azaz 24590 tanuló részesült hitoktatásban.

A megyénk középiskoláiba tavaly 67 tanuló részesült hitoktatásba az a tanulók 1,7%-a. Jelenleg 3 tanulót tartunk nyilván, ez az összes tanulónak a 0,06%-nak felel meg. Ez a szám egyben azt jelenti, hogy középiskoláinkban nincs hitoktatás.

A hittanbeíratás terén a legjobb eredményt a törökszentmiklósi járás érte el (4,7%), a további sorrend a következő: Jászberény, Kunhegyes-i, Kunszentmárton-i, Tiszafüred-i és Jászapáti járás. (39%)

A városok közül, Túrkeve város volt az első (0,26%). A további sorrend Kisújszállás, Jászberény, Szolnok, Törökszentmiklós, Karcag és Mezőtúr város (11,4%)⁶. A jelentést tevő azt is megjegyezte, hogy az év folyamán 1237 tanuló morzsolódott le a beiratkozottak közül tehát ténylegesen 9,71% részesül hitoktatásban. Az állami apparátus tehát kimondottan jónak tekintette a felvilágosító munkát. Az értékelésben hiányosságként tüntette fel egyes nevelők idealista beállítottságát, passzivitását. Megjegyezte, hogy javítani szükséges a helyi pártszervezet, a tanács és a tömegszervezetek segítségadását, valamint az egyéni felvilágosító munkát a szülők körében (családlátogatás szorgalmazása). Az egyházellenes tevékenység tehát igen erős volt a megyében.

A nép átnevelését az *iskolák államosításával* kezdték, amely igen hatékony eszköznek bizonyult. Az intézkedés lehangosabb ellenzői közé tartoztak a papok. A Nagykunságon több református lelkész tiltakozott az iskolák államosítása, az igazgatók lecserélése ellen (például a karcagi Pap Béla, a kisújszállási Sípos Árpád stb.)⁷. A nagy publicisztikai múlttal rendelkező Pap Béla tevékenységét – bár 1944 év végén lapja, a *Magyar Út* kiadása megszűnt – az ÁVH folyamatosan figyelem-

6 MDP Megyei Pártbizottság ir. (Megyei Tanács V.B. Oktatási Osztály jelentése, 1952. december 17.) XXXV. főfond 39. fond 2. fondcsoport 149. öe. Magyar Nemzeti Levéltár – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár (a továbbiakban JNSZ M. Levéltár)

7 Örsi 2016a, 2016b; Elek 2018. 159.

mel kíséerte.⁸ Rajtuk kívül azonban paptársaikról is rendszeresen jelentettek. Az 1949. április 12-én Karcagon írt pártjelentésben négy római katolikus egyházi személy és négy református személy szerepel.

Lelkészmagatartások

„A Római Katolikus Egyház:

Vezetője: Dr. Porubszky Géza egyházi tanácsos, aki előzőleg Héderváron volt alkalmazásba és onnan kérte magát önként, az Egri érsekséghez kerüljön beosztásba, mivel a Mindszenti politikáját nem helyeselte. A demokrácia ellen nem lázít, és a papjait sem engedi beszélni. Lehet vele együtt működni.

Beosztott pap:

Rubint Zoltán állami hitoktató, aki jelenleg a Karcagi Berekfürdőbe van és az ot-tani kápolnába miséznek. A demokrácia ellen nem beszél, és a tavaszon is a parasztságnak a szántás és vetés fontosságára hívta fel a figyelmet. Köztisztelőben áll, lehet vele együtt működni.

Beosztott pap:

Badacsonyi József, aki nemrégén került Karcagra. Tulságosan fanatikus az egyház leple alatt támadja a demokráciát, nem lehet vele együtt működni, és a beállított-ságánál fogva sem megbízható semmilyen tekintetben sem. Bigott.

Nagy László állami hitoktató, aki a gimnáziumban tanít, erőszakosan igyekezik meggyőzni arról a diákoktól kezdve mindenkit, hogy Mindszenti ártatlan. Teljesen a Mindszenti híve, aki már tett olyan kijelentéseket is, hogy őt ha felakasztják is pap marad.

Református egyház:

Vezetője: Pap Béla, aki a múltban a MÉP-nek volt vezetője, azonkívül újságíró, ill. főszerkesztője volt éveken keresztül egy vidéki újságnak, amibe uszító és lázító cikkeket irt ugy a Szovjetunió ellen, mint a munkások ellen. A felszabadulás után az iskolák államosításánál ellene volt a demokráciának, és a presbiter tagokat erőszakosan leszavaztatta. Népbírósi eljárás volt ellene, azonban, mint papot, felmentették. Megbízhatatlan. Ravasz.

Beosztott pap:

Török Vince akivel a felszabadulás óta nem volt baj, bár előzőleg ő is a klerikális reakció táborába tartozott, és a múlt rendszer vezetőit mindenbe igyekezett kiszolgálni, és a németeket imádta ő is. Megbízhatatlan személy, bár jelenleg nem agitál a demokrácia ellen.

Beosztott pap:

Bihari István aki a felszabadulás óta mindig ellensége a demokráciának, az apja kulák, és mint ilyen gyűlöli a munkásságot ő is. Az iskolák államosításánál házi

⁸ Örsi m. a.

agitációt is folytatott, hogy azt megakadályozza. Megbizhatatlan annak dacára, hogy azóta nem politizál. Nem lehet vele együtt működni.

Batta László ref. állami hitoktató, aki az elmúlt év őszén jött Magyarországra. Előzőleg Romániában élt, és a felszabadulás után ott is tanított, és az ottani politikai osztálytól van neki egy bizonyítványa /927/1946. sz. / ami szerint politikailag megbízható, és a multban nem volt fasiszta, és nem támogatta azokat. Jelenleg a gimnáziumban tanít, és foglalkozik a marxizmussal, valamint a papi pályától meg akar válni, és tanítói tanfolyamot akar végezni. Lehet vele együtt működni...⁹ Számos hasonló tartalmú jelentést idézhetnék mind református lelkészek, mind római katolikus papokról a megyéből.

A református egyház vezetői folyamatosan tárgyaltak az állam vezetőivel, keresve a megegyezést, a válságból való kiutat. Ravasz László emlékiratából¹⁰ és egyéb dokumentumokból is kiderül, hogy mennyi próbálkozás volt az egyházon belül, a különböző egyházak között, valamint az egyház és az állami vezetés között a kiegyezésre. Az 1948. április 8-án lefolytatott egyik magas szintű párbeszéd során Ravasz a következőkben foglalta össze a megegyezés alapjait:

1. „A református egyház örömmel üdvözli a demokráciát, mint az emberi együttélés a legmagasabb formáját. Benne az evangéliumi elveknek politikai érvényesülését látja és szolgálja.
2. A magyar református egyház elismeri a köztársaságot. ... a köztársasági államforma különösen alkalmas szabad emberek szabad társadalmának a felépítésére.
3. A magyar református egyház az államhatalom mindenkori képviselőjében, a kormányzatba Római levél 13. fejezete alapján Istentől rendelt felelősséget lát, amelynek engedelmeskedik, s iránta engedelmességre buzdítja híveit. Ez az engedelmesség csak akkor szűnnék meg, ha az állam hasonlatossá válnék a Jelenések könyve 13. részében említett fenevadhoz, az Antikrisztushoz. ...
4. A református egyház határozottan helyesli a földbirtokreformot, a „szociális igazságosság” érvényesülését. Szívesen helyezkedik el és otthon érzi magát egy olyan társadalomban, amelyik a munkásság, a parasztság és az értelmiség dolgozóiból épül fel ... mindkét rendszert [kapitalista és szocialista] félti a bűn örök kísértéseitől.
5. Az egyház nem engedi meg, hogy kerítései között egy letűnt rendszer restaurációs politikája, az úgynevezett reakció elhelyezkedjék. De nem engedheti meg azt sem, hogy oltárai erődítmények legyenek egy politikai párt propagandistái számára. Az egyház csak addig lehet egyház, amíg nem alakul át politikai párttá. ...

9 MDP Szolnok megyei bizottság ir. XXXV. főfond 39. fond 2 fondcsoport 1945–1948. 149öe. MNL JNSZ M. Levéltár. (Megjegyzés: a helyesírási hibák részben a korabeli írógép betűkészletéből adódnak, részben utalnak a jelentéstevő műveltségének szintjére.)

10 Ravasz 1992.

6. Az egyház sohasem mondhat le arról, hogy prófétai tisztét teljesítse. A kormányzat felé akkor, mikor Isten törvényeivel kerül ellentétbe, hogy meghallja Isten akaratát; saját híveivel szemben ...

7. Ez az állásfoglalás nem menti fel a keresztyén egyházat az alól a kötelezettsége alól, hogy a rendszerváltozás folytán végső nyomorúságba jutott tagjaival szemben a szeretet és a szamaritánus segítség nagy parancsát ne gyakorolja”.¹¹

Az állam álláspontját képviselő Veres Péter válaszára így emlékezett a püspök: „Veres Péter rendkívül meleg szavakkal méltatta a kálvinizmus nemzetpolitikai jelentőségét s kérte az íghirdetőket, hogy ne táplálják ezt a népet sem az üres ortodoxia, sem a pietista misztika formalitásaival. Felszólítását így fejezte be: Az egyház vezetőitől elvárják azt a bölcsességet, szeretetet és krisztusi áldozatosságot, hogy mikor személyük politikailag teljesen imposszibilissé [elfogadhatatlanná] vált ... hozzák meg azt az áldozatot, hogy lépjenek vissza s ne várják meg, hogy politikai erők brutalitása érvényesüljön”.¹² Ravasz László 1948 áprilisának végén lemondott. Ezzel egy új szakasz kezdődött a református egyház életében.

Az állami szervek eredményesnek tekintették a békepapok beszervezését. Ezzel az akcióval sikerült éket verni a papság közé. Egyre inkább a békepapok kezébe került az irányítás a reformátusok körében is. A békepapok kapták a különböző pozíciókat. A többiek általában passzív ellenállást tanúsítottak. Kevesebben aktivizálták magukat.

Az állam az egyházak működését igyekezett a legkisebb térre leszorítani. Az egyházi ünnepek (búcsú, körmenet, szertartások) helyszínéként csak a templom, a parókia, plébánia volt engedélyezve. Az egyházi oktatást az ellenőrzött hitoktatásra szűkítette le. Az egyházak működésének ellenőrzésére 1951-ben létrehozta az Egyházügyi Hivaltalt, amely csak 1989-ben szűnt meg.¹³

Az ország politikai vezetését különösen érdekelte, hogy egy-egy intézkedésre miként reagál a nép, hogyan befolyásolják a lakosság közhangulatát az egyházi személyek (például Mindszenti bebörtönzése, Hruscsov látogatása, békekölcsön jegyeztetés, tsz-szervezés). Ez utóbbi különös jelentőséggel bírt a Nagyikunsaáon, ahol az első termelészövetkezeti városokat szervezték meg.

Összességében a fordulat éve (1948) utáni időkben a római katolikusok mutatnak nagyobb ellenállást az uralkodó politikai, állami intézkedések irányában. A református egyház a passzív ellenállást választotta.

11 Ravasz 1992. 338–339.

12 Ravasz 1992. 339.

13 Az Állami Egyházügyi Hivatalt „az állam és a vallásfelekezetek közötti ügyek intézésére, így különösen az egyes vallásfelekezetekkel kötött egyezmények és megállapodások végrehajtása és a vallásfelekezetek állami támogatása céljára” állították fel. (1951. I. törvény) A Hivatal a Minisztertanács főfelügyelete alá tartozott. A megszűnéséről az 1989. évi 14. törvényerejű rendelet határozott.

Forradalmi helyzet

Még egy jelentős eseménnyel kapcsolatban kell írnom a lelkészekről. Ez pedig az 1956-os forradalom.

1956 őszén Szolnok megyében is forradalmi helyzet állt elő. A korszak kutatását több intézmény és kutató is felvállalta. Az eseményekről, a szereplőkről az utóbbi időkben több helytörténeti munka jelent meg. Egy-egy településről szóló könyv fejezete vagy önálló munka is szép számmal is kiadásra került (Szolnok,¹⁴ Karcag¹⁵, Kisújszállás¹⁶, Kunszentmárton¹⁷, Mezőtúr¹⁸, Túrkeve¹⁹ stb.). A megjelent munkák egy része korabeli napló (Sipos István, Fazekas Mihály), a szereplő visszaemlékezései (Filep István), dokumentumok (Kunszentmárton), interjúk, elbeszélések (Túrkeve), vegyes tartalmú írások (Mezőtúr, Túrkeve, Kisújszállás). Tanulmányban elsősorban Cseh Géza foglalkozott a szolnoki eseményekkel.²⁰ Sajátos szemléletű Pócs Nándornak a nagykunsági rendszerváltásokról szóló írása.²¹ A megyében megjelent könyvek kapcsán megállapíthatjuk, hogy gazdag anyag van mind a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárban, mind az Állambiztonsági Levéltárban. Ugyancsak gyűjthetünk dokumentumokat a vidéki múzeumokban, a családoktól és történeteket egy-egy szemtanútól. Részletes, elemző feldolgozás azonban még várat magára.

A *Palástban* című könyv szerkesztése, írása kapcsán figyeltem fel azokra a lelkészekre, akik az 1956-os forradalomban szerepet vállaltak.²² Végezetül róluk írok.

Az 1950-es években szolgáló református lelkészek egy része ahhoz a nemzedékhez tartozott, akik szociálisan érzékenyek voltak a társadalmi problémákra. Pap Béla, Sipos István predesztinációját amerikai tanulmányútja is erősítette. Mások első generációs lelkészek voltak. Szegényebb parasztcsaládból vagy csonka családból (félárva) származtak. Megismerkedtek a vallási egyesületekkel: KIE (Tóth Dezső), Soli deo Gloria, Szeretetszövetség (Pap Béla, Orgoványi György, Dankó Sándor), Cserkészszövetség stb. Voltak, akik szimpatizáltak a Kisgazdapárttal (Lovász Gerzson, Ladányi Imre). Elfogadott, megbecsült tagjai voltak a közösségüknek. Az 1956-os forradalomban szerepet vállaltak. Általában beszédet mondtak a helyi nagygyűlésen. Beszédük témája: a tsz-feloszlatás, az oroszellenesség, az osztályidegenek sorsa. A közösségek a helyi Forradalmi Tanácsba beválasztották lelkészüket (Lovász Gerzson, Ladányi Endre, Széchenyi Endre, Veres Sándor, Tóth

14 Cseh 1989, 2006, 2008.

15 Filep 1997; Fazekas Mihály 1996.

16 Ducza (szerk.) 2016; Sipos 2016.

17 Barna (szerk.) 2006.

18 Kiss 2016.

19 Örsi (szerk.) 2006; Sallai (szerk.) 2016.

20 Cseh 1989, 2008.

21 Pócs 2018.

22 Örsi 2016a.

Dezső, Török László stb.). Mások részt vettek a helyi újság írásában, szórólapok kiadásában (Csávás Sándor). A büntetés nem maradt el. Több lelkész fogdába, börtönbe került (Dankó Sándor, Tóth Dezső). Enyhébb esetben más egyházközségben folytathatták lelkészi munkájukat Volt, aki letette a palástját.

Szakirodalom

BARNA Gábor

2006 *1956 Kunszentmárton. A megtorlás dokumentumai*. Kunszentmárton: A szerző kiadása.

CSEH Géza

1989 *1956 Szolnok megyében*. 1956 október–novembere a Szolnoki megyei sajtó és aprónyomtatványok tükrében. Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár.

2006 *Válogatás az 1956-os forradalom levéltári dokumentumaiból. – Szolnok megye*. Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 8.)

2008 *Forradalom után... A hatalmi restauráció jellegzetességei Szolnok megyében (1956–1958)*. In: Fülöp Tamás (szerk.): *Zounuk*. Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár 125–165. (A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 23.)

CSÚRÖS András

2018 *Pap Béla karcagi lelkész börtönévei és rejtélyes halála*. In: Bellasvics István–Földváryné Kiss Réka (szerk.): *Halálra ítélve. Papi sorsok '56 után*. Budapest: Nemzeti Emlékezet Bizottsága–Országház Könyvkiadó, 103–110.

DUCZA Lajos (szerk.)

2016 *1956 emlékezete Kisújszálláson*. Kisújszállás: Kisújszállás Város Önkormányzata.

ELEK György

2017 *„Mindaddig megsegített minket az Úr!” A Karcagi Református Egyházközség története*. Karcag: Karcagi Református Egyházközség.

FAZEKAS Mihály

1996 *Én így láttam (Napló 1956-1957-ből)*. Karcag: Karcag Város Önkormányzata.

FILEP István

1997 *Karcag 1956*. Karcag: Karcag Város Önkormányzata.

HORVÁTH Erzsébet

2014 *A református iskolák államosítása Magyarországon (1945–1948)*. Budapest: A Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára.

KISS Imréné Mikes Éva

2016 *Túri kálváriák és 1956. Harangszó és Rekviem a kommunizmus áldozataiért és 1956-ért*. Mezőtúr: Mezőtúr Város Önkormányzata.

KORMOS László (szerk.)

1994 *Egyháztörténeti források a Tiszántúli Református Egyházkerületi Levéltárban a II. világháború végén*. Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerületi Levéltár (A Tiszántúli Református Egyházkerületi Levéltár Kiadványai IV. és melléklete).

ÖRSI Julianna

2006 *Jászkunság*. XLIX. évf. 1956-os különszám, Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület.

2015 Kolozsvári iskolai és családi kötődés a kunsági értelmiség életpályájában. In: Bakos Áron–Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 23*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 131–147.

2016a Református lelkészcsaládok mintaadása az érmelléki gyülekezetben. In: Örsi Julianna (szerk.): *Palástban. Nagykunsági és kötődő lelkészek bizonyágtétele igével, tollal, tettel a magyarságért*. Szolnok–Túrkeve: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, 267–280. (Jászkunság Könyvtéka 5.)

2016b Szemben a politikával a református szegény parasztságért — Sipos István megpróbáltatásai. In: Örsi Julianna (szerk.): *Palástban. Nagykunsági és kötődő lelkészek bizonyágtétele igével, tollal, tettel a magyarságért*. Szolnok–Túrkeve: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, 267–280. (Jászkunság Könyvtéka 5.)

m. a. *Pap Béla (1907–1957) a harmadik út képviselője mindhalálig ...*

ÖRSI Julianna (szerk.)

2016 *Palástban. Nagykunsági és kötődő lelkészek bizonyágtétele igével, tollal, tettel a magyarságért*. Szolnok–Túrkeve: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Túrkevei Kulturális Egyesület. (Jászkunság Könyvtéka 5.)

ÖTVÖS László

[1992?] *A Nagykunsági Református Egyházmegye története. Az egyházi élet hétköznapijai*. [Karcag]: Nagykunsági Református Egyházmegye.

PÓCS Nándor

2018 Rendszerváltások. – A 20. század sorsfordulói a Nagykunságon. In: Örsi Julianna (szerk.): *A Nagykunság földje és népe*. Túrkeve–Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Túrkevei Kulturális Egyesület, 366–382. (Alföldi Könyvtéka 13.)

RAVASZ László

1992 *Emlékezéseim*. Budapest: Református Egyház Zsinati Irodája.

SALLAI Károlyné

2016 *Értünk szenvedtek, nem feledhetjük őket – Vallomások, visszaemlékezések az 1950-es évekből és a forradalom idejéből*. Túrkeve: Beklen Alapítvány.

SALLAI Károlyné (szerk.)

2017 *A Túrkevéen és Kuncsorbán szolgált református lelkészek küzdelméről, életéről és családjáról.* Túrkeve: Beklen Alapítvány.

SIPOS Kund Kötöny (szöveggond.)

2016 *Történelem a rádió előtt. Dr. Sipos István feljegyzései az 1956-os forradalom eseményeiről.* Nyíregyháza: Magánkiadás.

SZABADI István (szerk.)

2016 *Krisztusban nyert erő I–II. A Tiszántúli református gyülekezetek háborús krónikája (1944–1945).* Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára–Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány. (RKK Könyvek– Református Közelmúltunk)

P. SZÁSZFALVI Márta

2018 *A református egyházi vagyon államosítása és visszaigénylése a Nagykunságban.* In: Örsi Julianna (szerk.): *A Nagykunság földje és népe.* Túrkeve–Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület–Túrkevei Kulturális Egyesület, 231–248. (Alföldi Könyvtéka 13.)

PREOȚI REFORMAȚI SUB PRESIUNEA POLITICULUI

În cadrul Bisericii Reformate Maghiare mișcarea de reînnoire s-a manifestat periodic în secolul XX, în special în rândul tinerilor. În perioada interbelică tot preoții au fost cei care au căutat soluții la problemele sociale ale comunității. Drept urmare a luat ființă Uniunea Dragostei, a cărei „secretar voiajor” fusese Béla Pap din Gilău. Datorită activității sale editoriale – oferind posibilitatea publicării pentru intelectualii ce reprezentaseră calea a treia – după al Doilea Război Mondial conducerea politică l-a trimis la închisoare. Aceeași soartă a revenit și celorlalți preoți, care și-au desfășurat activitatea înafara granițelor Ungariei (Béla Tőkés, Kálmán Sass și alții) după 1956. Datorită faptului că și-au demonstrat dăruința față de congregație și de maghiarime, dar și o sensibilitate socială, aceștia s-au situat în opoziție cu puterea, astfel că viața lor a ajuns în pericol, iar cariera lor s-a destrămat.

REFORMED PRIESTS UNDER THE PRESSURE OF POLITICS

Within the Hungarian Reformed Church the movements of renewal had been periodically emerging in the 20th century, especially among the younger generations. In the interwar period the same priests were the ones to look for a way to solve the social problems. As a result the Love Union was founded, whose “travelling secretary” was Béla Pap from Gilău. Because of his editing activity – enabling younger intelligentsia of the third way to publish – he was imprisoned by the political power after WWII. Similar was the fate of the other Hungarian priests who were active beyond the borders of Hungary after 1956 (Béla Tőkés, Kálmán Sass and others). Their attachment to their congregation and the Hungarian nation, their social sensitivity situated them in opposition with the political power, therefore their life was in danger and their career broken in half.